

BYGHERRE RAPPORT

VMÅ 2594 Hole 8

Og

VMÅ 2595 Hole 9

Ved : Lars Rasmussen

Indhold

Indledning	3
Tidstavle.....	4
Udgravningens resultater	6
Undersøgelsens perspektiver – regionalt og nationalt	10
Landskabet	15
Udgravningens data.....	16
Udgravningens metode	16
Andre fund og fortidsminder.....	17

Indledning

I forbindelse med anlæggelsen af Hvalpsund Golfbane blev forundersøgelsen af området foretaget. Bygherren var Hvalpsund Golfklub. Det i 2007 udgravede område skal ses i sammenhæng med tidligere undersøgelser i området omkring Lovns sø. I Juni 2007 forundersøgte Vesthimmerlands Museum Aars de af golfbanebyggeriet berørte områder. Undersøgelserne lagde vægt på at sætte ind, hvor der med størst sikkerhed kunne forventes terrænreguleringer, samt hvor topografien pegede på, at der kunne forekomme fortidsminder.

Egentlige arkæologiske undersøgelser blev efter prøvegravningskampagnen foretaget to steder lige ved kanten til stejlfaldet ned mod Lovns sø. Disse udgravninger er arkiveret under Journalnumrene: VMÅ 2595 Hole 9, KUAS Journal nr. FOR 2003-2123-1028 og VMÅ 2594 Hole 8, KUAS Journal nr. FOR 2003-2123-1028

I denne rapport skal det handle om VMÅ 2595 og VMÅ 2594 udgravningerne vil i det følgende blive benævnt som VMÅ 2595 og VMÅ 2594.

Udgravningerne blev iværksat på baggrund af Museumslovens kap. 8 § 23 – 27, der omhandler samarbejde i planlægningsfasen mellem museet, planmyndighederne, og bygherren, samt undersøgelse af den arkæologiske kulturarv.

Bygherre / anlægsmyndighed:

Hvalpsund Golf Club
Tingvej 44, Hvalpsund
9640 Farsø

Udgravningsansvarlige:

Museumsinspektør Mag. art. Bjarne Henning Nielsen og daglig leder BA. Lars Rasmussen

Øvrige samarbejdspartnere:

Maskinindlejning

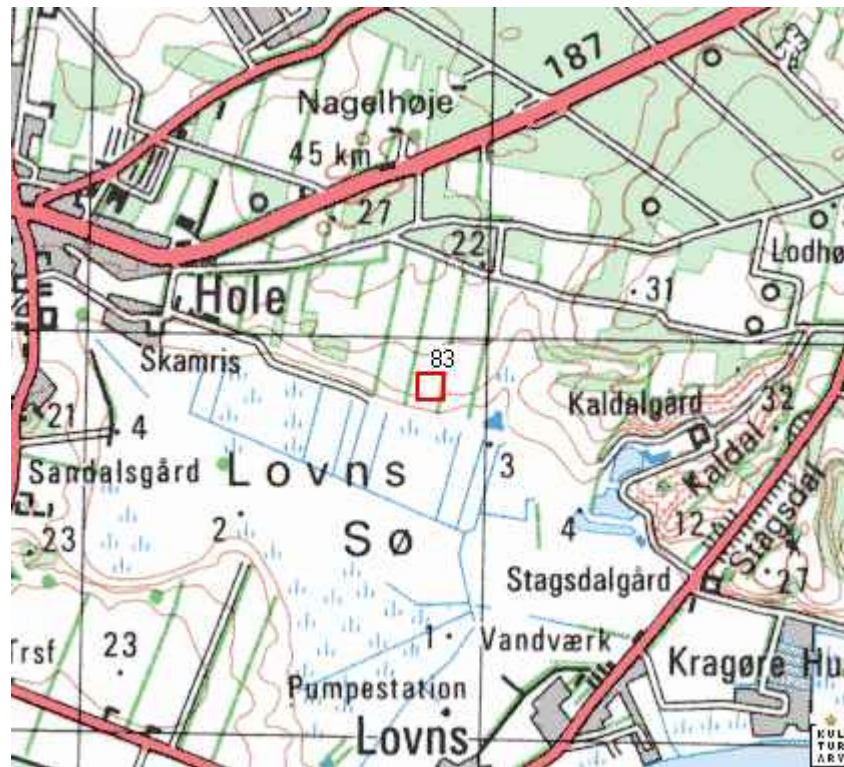
Vesterbølle Maskinstation

Sognevej 213
9620 Aalestrup

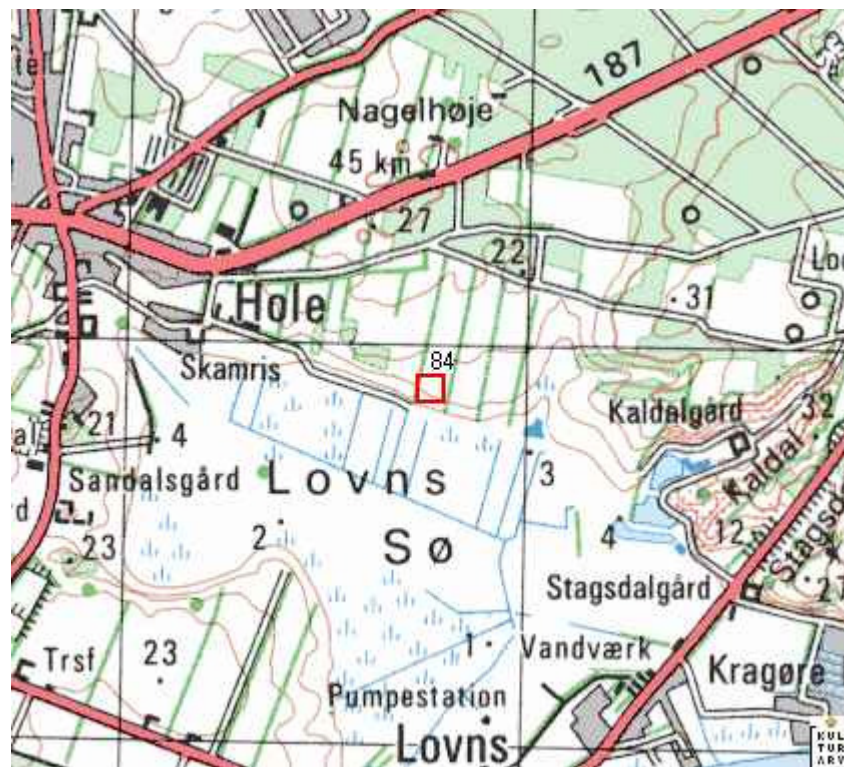
Metaldetektorafsøgning:

Hans Leopold Hansen
Blegdalsparken 57 st.tv.
9000 Aalborg

Kort over lokaliteterne

VMÅ 2595 Hole 8, kort 1216 III SV og SØ

VMÅ 2594 Hole 9, kort 1216 III SV og SØ

Tidstavle

1536	Nyere tid
1050	Middelalder
900	<u>Yngre Vikingetid</u>
775	Ældre vikingetid
530	Yngre germansk jernalder
375	Ældre germansk jernalder
160	Yngre romersk jernalder
0	Ældre romersk jernalder
200 f.Kr.	Yngre førromersk jernalder
500 f.Kr.	Ældre førromersk jernalder
1000 f.Kr.	Yngre bronzealder
2000 f.Kr.	Ældre bronzealder
2400 f.Kr.	Dolktid / Senneolitikum
2800 f.Kr.	Enkeltgravskultur (Mellemneolitikum B.)
3200 f.Kr.	Tragtbægerkultur (Mellemneolitikum A.)
3900 f.Kr.	Tragtbægerkultur (Tidligneolitikum)
5400 f.Kr.	Ertebøllekultur
6800 f.Kr.	Kongemosekultur
9000 f.Kr.	Maglemosekultur
	Ahrensburgkultur
	Brommekultur
12000 f.Kr.	Hamburgkultur

Arkæologiske perioder og deres begyndelsesdatering i det danske område. Skemaet skal læses sådan, at eksempelvis vikingetid begynder omkring år 775 og skifter til middelalder omkring år 1050.

Udgravningens resultater

Ved udgravningerne blev der fundet langhuse og grubehuse, samt et ildsted og en del stolpehuller der ikke umiddelbart kan henføres til en konstruktion, primært fra den yngre del af vikingetiden. (900-1050 e. Kr.)

Et langhus er en hustype med stald og eventuelt lade i den ene ende og et beboelsesafsnit i den anden. Man har altså haft alle gårdens primære indendørs arealer under samme tag.

Et grubehus er en mindre husform, hvor det indvendige areal er gravet helt eller delvist ned i jorden, taget går som oftest helt ned til jorden eller der er kun en begrænset væghøjde over jordoverfladen.

Det typiske grubehus har to tagbærende stolper, en i hver ende.

Stolpehullerne er resten af den nedgravning, som i sin tid blev gravet for at funderer stolperne til en konstruktion. I stolpehullerne kan man ind i mellem se stolpespor, som er aftegningen af det område, hvor stolpen faktisk har stået i stolpehullet.

Desuden blev området omkring udgravningen gennemført med metaldetektor.

Der blev ved undersøgelserne i området fundet de arkæologiske spor efter livet i og omkring Lovns.

Ved bebyggelsesarkæologiske undersøgelser af større eller mindre omfang er husene og de andre påviste konstruktioner i forbindelse med bebyggelsen altid det centrale udgangspunkt. Husenes udformning og type indeholder væsentlige oplysninger i forbindelse med placeringen af bopladsen i et større sammenhæng.

Ud fra de iagttagelser, der gøres kan den enkelte undersøgelse sættes ind i det store billede, og får herved en betydning for, i hvilket omfang og hvor nuanceret vi kan forstå et givent forhistorisk samfunds bosætningsmønster, organisation m.v.

Dateringen af bopladssporene baserer sig, dels på husenes udformning, dels på de fundne genstandes udformning, ornamentik m.v.

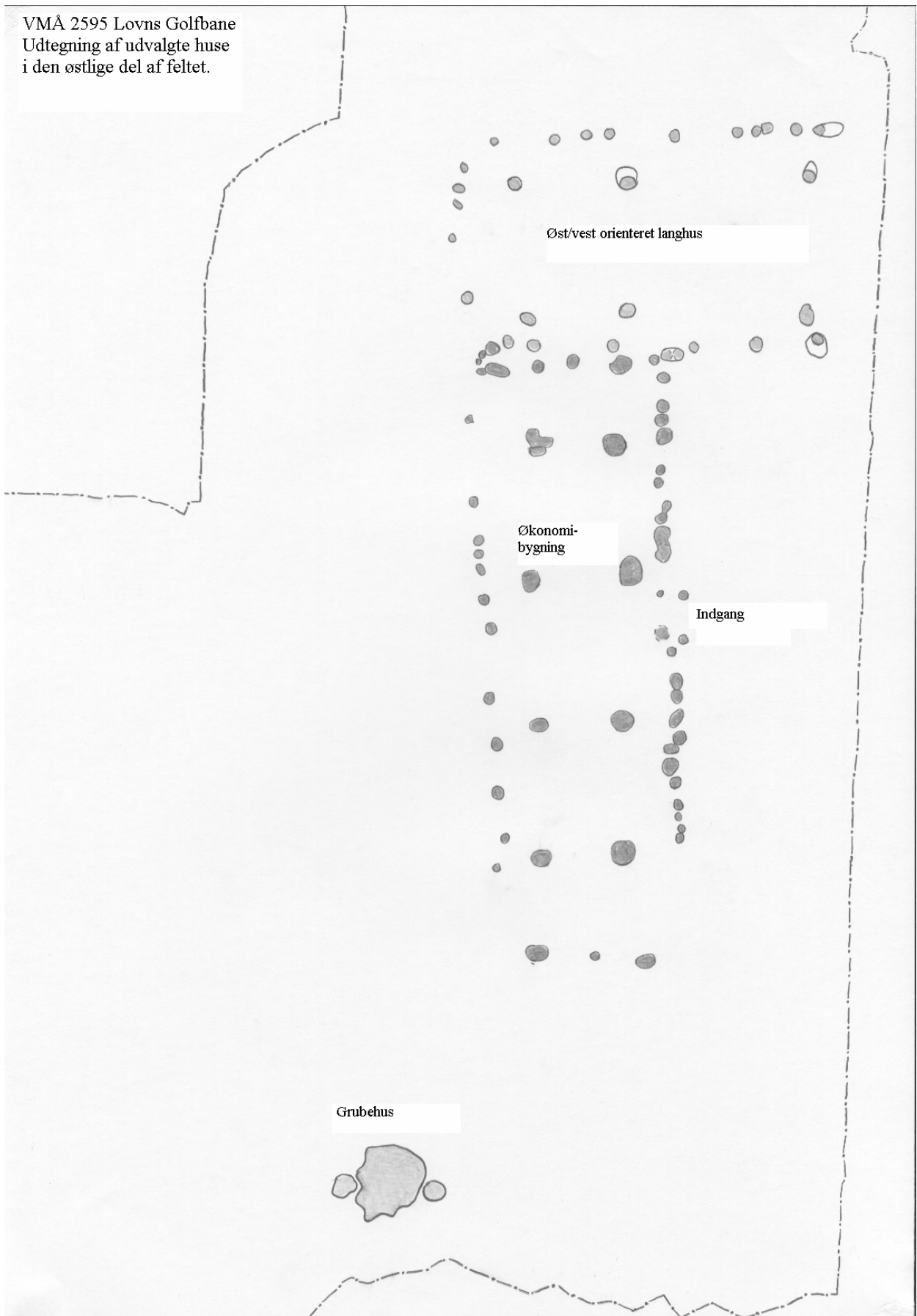
Princippet i at datere ved hjælp af keramik, smykker og husudformning er på sin vis det samme, som når man kan se forskel på ting, der er lavet i 1970'erne og 1990'erne. Ikke fordi det ældste ser mere slidt ud, men fordi tingene er fremstillet i forskellige tidstypiske designs. Design har skiftet i al den tid, mennesket har fremstillet ting. Efterhånden, som man har fundet en stor mængde genstande fra fortiden, kan man begynde at få en fornemmelse af, hvordan ting er blevet designet til forskellige tider. Og man kan kontrollere med mere naturvidenskabelige dateringsmetoder som f.eks. kulstof 14-metoden.

Der blev undersøgt et areal på ca. 1600m² på udgravningen VMÅ 2595 og et areal på ca. 1400m² på udgravningen VMÅ 2594

VMÅ 2595 Hole 9

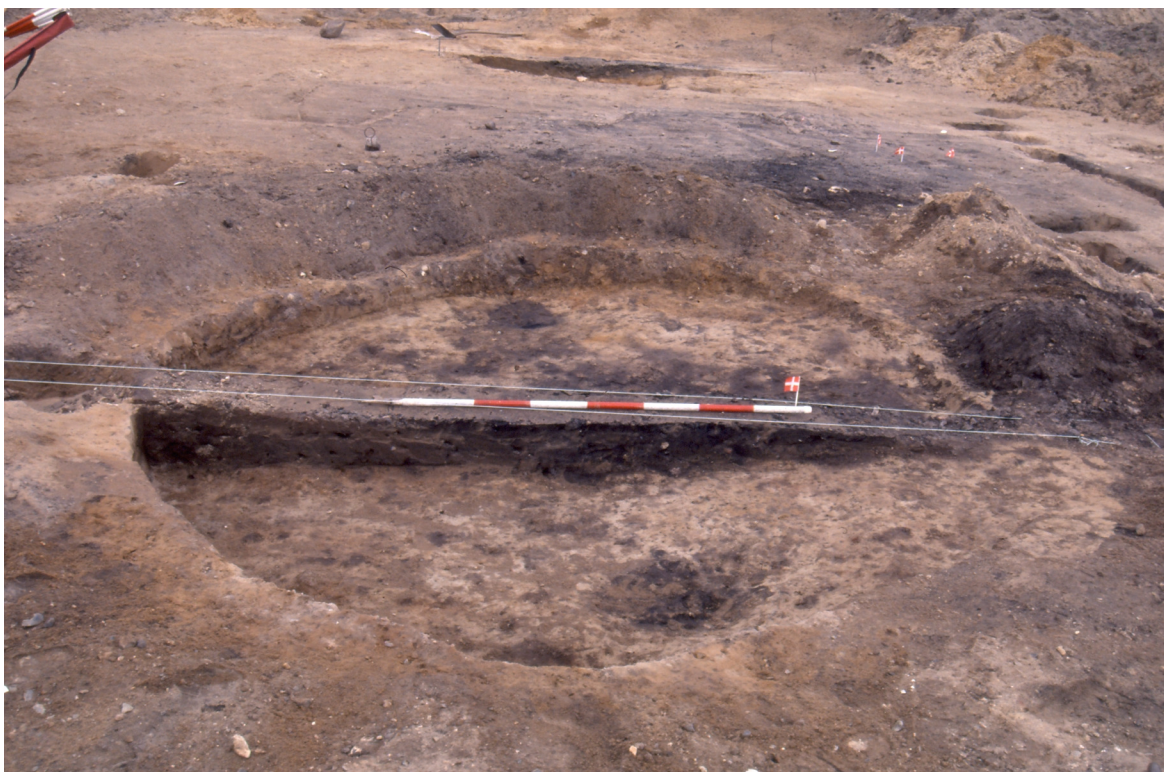
De fund, der primært blev erkendt på udgravningen var bebyggelsesspor fra perioden i form af stolpespor fra mindst fem huse tilhørende en eller flere gårde. Tillige blev der fundet syv grubehuse. Bopladssporene adskiller sig i to områder, på toppen af det stejle fald ned mod søen lå grubehusene. Det er her man har udfoldet sig i handel og håndværks øjemed. Oppe på selve plateauet lå gården med langhuset som den primære bygning omgivet af lader og mindre opbevaringshuse, som under ét kaldes økonomibygninger.

VMA 2595 Lovns Golfbane
Udtegning af udvalgte huse
i den østlige del af feltet.

Der var kontinuitet i bebyggelsen på pladsen, vi kan se at gården ligger på samme sted i flere faser. Altså at det ene hus afløser det andet.

I vikingetiden havde husene jordsatte stolper, og et hus holdt typisk ikke mere end 30 til 50 år. Stolperne og det bærende tømmer i kontakt med jorden rådner og desuden er komforten i et nyt hus større end i en gammel utæt rønne. Grubehusene er tolket som værkstedshytter, hvor forskellige håndværk har haft sin plads, som eksempelvis forarbejdning af uld til klæde, i form af spinding, kartning og vævning.

Grubehus under udgravning. De to tagbærende midtsule stolper ses i nedgravningens for og baggrund.

Der er i grubehusene både fundet tenvægte og vænevægte, der kan sættes i forbindelse med uldforarbejdningen. Tenvægten bruges til at spinde tråd fra den kartede uld.

Vænevægtene bruges i væven, som navnet antyder. De holder trådene som væves på, stramme i et ensartet træk, så klædet ikke buler og bukker, når det er færdigvævet.

Der er desuden tegn på andre håndværksaktiviteter i grubehusene på bopladsen, om end de ikke kan dokumenteres så godt som væveriet.

Fund af ben og tandmateriale fra to af grubehusene tyder på, at der er indsamlet og efterladt råmateriale til benskærerarbejde, for eksempel til fremstilling af prene, kamme, o.s.v.

Der er også en antydning af smedning i forbindelse med bebyggelsen. Der er i et af grubehusene fundet to stykker råjern, der evt. kan være rester fra smedning eller være gemt som råstoffer til videre forarbejdning.

Der er i forbindelse med metaldetektor afsøgning i området omkring udgravningen, fundet en del små bronzestykker i muldlaget, i forbindelse med handels- og håndværkspladser er dette fænomen meget almindeligt, og er indikator for omstøbning af skrotbronze til nye smykker og redskaber. Det

skal fremhæves, at der i et af grubehusene på VMÅ 2594 fandtes en stump bronzeskrot fra et tidstypisk skålspænde fra vikingetidens ældre del.

Disse smykker og redskaber kan igen være solgt videre fra Lovns og ud i hele Sydsandinavien. I et af grubehusene blev der udgravet et lille ildsted, som har været brugt til at holde grubehuset opvarmet. Ildstedet var stensat, med håndstore sten og på størrelse med en opvaskebalje. Det var ikke et egentligt ildsted med en buldrende ild, men skal ses som et sted, hvor man har kunnet placere gløder eller varme sten for at holde varmen, snarest et fyrfad.

VMÅ 2594 Hole 8

De fund der primært blev erkendt ved udgravningen, var bebyggelsesspor fra vikingetiden i form af stolpespor fra mindst tre huse tilhørende to forskellige gårde. Tillige blev der fundet seks grubehuse. Udgravningsfeltet blev gennemskåret af en hegnsgrøft der måske har adskilt to gårdsanlæg.

Bopladssporene var opdelt i to områder, på toppen af stejlfaldet ned mod søen lå grubehusene. Handels og håndværksområdet er tydeligt adskilt fra gårdene, da de ligger placeret syd for de her tilhørende hegn. Oppe på selve plateauet lå gården med langhuset som den primære bygning omgivet af lader og mindre opbevaringshuse. Bebyggelsen tegner det samme overordnede billede, som det var tilfældet på VMÅ 2595, med de åbenlyse værksteds – og handelsfunktioner vendt mod søen. Det samme mønster viser sig i udgravningsresultaterne fra Lovns Kirkebjerg, VMÅ 2171. Denne arkæologiske undersøgelse blev foretaget i 1999-2000. På plateauet vest for Lovns kirke blev der prøvegravet og i forbindelse med udvidelsen af kirkens parkeringsplads og opbevaringsplads til kirkegårdsgartneren foretaget en mindre undersøgelse af et grubehus, tilhørende en større bebyggelse. Her lå grubehusene også koncentreret ud mod Lovns sø.

Udvalgte konstruktioner fra VMÅ 2594 udgravningsfeltet.
De viste anlæg og konstruktioner kan godt være samtidige, dog med undtagelse af de to sydlige grubehuse der formentligt ikke umiddelbart er samtidige.

Billeder af fund fra de to udgravninger:

**Genstande fundet ved detektor afsøgning af området lige omkring udgravningsfelterne.
Fra venstre mod højre ses:**

1. En lille nøgle i bronze, fra vikingetiden. Formodentligt til et mindre skrin eller lignende.
2. En lille stiliseret personfigur i bronze, til på syning eller nitning eventuelt på en rem eller et klæde.
3. Et fragment af en fibula (broche) i bronze, fibulaen er udført i en stil der kaldes Urnesstil, denne stilart dateres til år 1050 – 1100.
4. Lettere fragmenteret fibula (broche) i bronze, fibulaen er også udført i Urnesstil, denne stilart dateres til år 1050 – 1100.
5. Lille beslag i bronze, måske brugt i forbindelse med seletøjsremme eller lignende.

Nøgle i jern fra vikingetiden, fundet i et af grubehusene på VMÅ 2594

Vikingetidsøkse i jern og en nagle i jern. Øksen er fundet på marken ned af skråningen fra udgravningsfeltet mod søen og naglen er fundet i et af grubehusene på VMÅ 2595.

Der blev i sammenhæng med udgravningerne VMÅ 2594 og 2595 foretaget detekter afsøgning af nogle marker syd for Lovns sø, i denne forbindelse blev de to nedenfor viste genstande blandt andet fundet.

Til venstre ses en gudslambroche, den er et lille krisent symbol fra slutningen af 1000 årene eller starten af 1100 årene. Til højre ses et fragment af en ornamenteret pladefibula dateret til vikingetid.

Undersøgelsens perspektiver – regionalt og nationalt

Vikingetidens samfund var godt organiseret. Tegn på organisation er handels- og håndværkspladser, som ved Lovns sø. Der er fund fra Lovns Kirkebjerg, (på kirkens parkeringsplads og på marken vest herfor), der tyder på at bebyggelsen på sydsiden af søen har været meget tilsvarende den på nordsiden (VMÅ 2595 og 2594).

Der har omkring søen ligget gårde, hvor der er forgået handels og håndværksaktivitet.

Forestiller man sig, at der har været en indsejlingsmulighed fra Lovns bredning gennem det gamle afløb til den østlige ende af Lovns sø, kan søen i vikingetiden have udgjort en naturlig beskyttet havn. Se kortet på næste side.

En lige så sandsynlig mulighed er, at man er sejlet ind til stranden ved Lovns bredning for foden af Lovns Kirkebjerg og herfra er gået de få hundrede meter ind til handelspladserne.

De to nye udgravninger giver sammenholdt med tidligere undersøgelser og fund fra området et billede af området som et særdeles aktivt og levende sted fra yngre germansk jernalder og frem til, i hvert fald, den tidlige middelalder. Det bør også bemærkes at der ved pumpestationsmarken i slutningen af 1800 tallet blev fundet en større møntskat. (Se kort under andre fund og fortidsminder punkt 28)

Desuden er der ved detektorafsøgning fundet en gudslambroche nær ved punkt 75 på samme kort. Her har været et miljø med handel og håndværk der må have tiltrukket mennesker fra nær og fjern, det kræver et organiseret samfund, at have sådanne handelspladser både store som små. Det kræver en infrastruktur, mellem landskaberne og en politisk, militær, organisation der kan håndhæve og opretholde ret og orden i forbindelse med handelstedet.

Langs Limfjorden er der kendskab til flere handelspladser af varierende størrelse, et par af de mest kendte er Sebber ved Sebbersund, Lindholm Høje og Bejsebakken ved Aalborg. Fra omkring år 700 og frem til ca. år 1100 etableres der en del handels- og håndværkspladser med specialiseret håndværk, anderledes end det dagligdags håndværk, de fleste gårdsenheder selv har kunnet klare. Her iblandt finsmedearbejde som eksempelvis smykkefremstilling

Rundt om i Limfjorden er der altså på denne tid et handelsnetværk både på lokalt og regionalt plan. Der er tillige på nogle af pladserne konstateret fjernhandel, med indslag af luksusvarer, som glas, smykker, våben, klæder, pelsværk o.s.v.

Med Hole / Lovns sø pladserne er det første gang, at geografien for store dele af et handels-, håndværks- og gårdsystem har kunnet beskrives samlet. Mindst fire gårde med samme formål ligger omkring Lovns sø. De ligger ikke samlet på et sted, men spredt ud omkring søen

Landskabet

Begge de i sensommeren 2007 udgravede lokaliteter VMÅ 2595 og VMÅ 2594 ligger på det flade plateau nord for Lovns sø. Med både øst og syd er der ned mod Lovns sø stejle erosionskrænter, og slugter. Eksempelvist ligger den nær vedliggende gård Kaldal i en sådan erosionsslugt. Lovns sø afgrænses mod øst ud mod Lovns Bredning af en strandvold, hvis alder ikke er undersøgt, men som er ældre end undersøgelsesernes bopladser.

Videnskabernes Selskab Kort 1:50.000, Ikke målfast.

Med de to udgravninger indplaceret.

Kilde: www.dkconline.dk (historiske kort)

Udgravningens data

Oldsager, original dokumentation, videnskabelige prøver m.v. opbevares på Vesthimmerlands Museum Aars. Her vaskes, konserveres og nummereres fund, inden de stilles på museets magasin. Kun et udvalg af de genstande, museet hvert år finder ved udgravninger, bliver udstillet. De fleste udgravningsresultater bruges først og fremmest i videnskabelige rapporter i sammenhæng med de øvrige fund, der gøres i museets ansvarsområde. Det er muligt at få fremvist eventuelle genstande fundet ved udgravningen efter henvendelse til museets arkæologer.

Udgravningens metode

I dag foregår en arkæologisk udgravning ved, at man rømmer muldlaget af, i dette tilfælde med en gravemaskine. Når muldlaget er fjernet, er det muligt at se spor efter de forhistoriske anlæg gravet ned under mulden. De fremstår som mørke pletter i den lyse undergrund. Dette er sporene efter de huller, som vore forfædre gravede til f.eks. husstolper, affald og brønde. Alle anlæg bliver målt ind og tegnet i et fast målestoksforhold som oftest 1:50. Udvalgte anlæg blev snittet med skovl og graveske, hvilket vil sige, at den ene halvdel af anlægget graves væk, hvorved dybden og formen kan registreres. Alle snittede anlæg blev tegnet i målestoksforhold 1:20. Alle snittede anlæg blev top- og bundnivelleret. Udvalgte feltkoordinater blev indmålt med GPS, hvorved det var muligt at lave en nøjagtig geografisk placering af de udgravede felter. I felten vurderes, om stolpehullerne

kan afspejle huskonstruktioner, hegn m.v. Alt tolkningsarbejde skal være klargjort, før feltarbejdet er afsluttet. På museet skrives beretning, klargøres fund og meget andet.

Der blev ved en indledende forundersøgelse trukket søgegrøfter hen over de af jordarbejdet berørte arealer. Søgegrøfterne blev trukket med en indbyrdes afstand på 10-15m. Ud fra de fundne anlægsspor i søgegrøfterne blev der åbnet et udgravningsfelt på ca. 1600m² ved VMÅ 2595 og ca. 1400m² ved VMÅ 2594

Ved selve udgravningen blev jorden taget af med gravemaskine. Alle de fremkomne anlæg blev løbende ridset op med skovl og markeret med hvide søm som markeringspinde. Hvor der var tale om gruber, stolpehuller eller andre interessante anlæg blev disse snittet med skovl og profilerne blev tegnet og evt. fotograferet.

Der er fra udvalgte anlæg hjemtaget floteringsprøver, bestående af jordprøver med forkullet materiale iblandet. Der kan ved en kontrolleret gennemskylning af sådanne jordprøver fremkomme brændte frø fra korn, ukrudtsplanter m.v.

Desuden er der mulighed for at vedbestemme brændte træstykker, så det bliver muligt at se hvilke sorter der blev anvendt som brændsel. De brændte frø kan bruges til at opnå en bedre forståelse af landskabets bevoksning på bopladsens tid. De brændte planterester er oftest indsamlet eller høstet af husets beboere, så der fremkommer også et ret nuanceret billede af, hvilke planter der blev udnyttet i husholdningen.

Fyldskifter, tolket som anlæg, er henført til som A-nr. Tolkninger af konstruktioner (huse, gårdsanlæg osv.) bestående af anlæg er nummereret Hus 1, Hus 2.... Genstande fra udgravningen er registreret som X-nr. Trækuls- og jordprøver er tillige gemt som X-nr. Fotolisten er fortløbende, startende med film 1, billede 1. Det er registreret, i hvilken form fotodokumentationen foreligger (digitalt eller analogt). Flade- og profiltegninger er registreret under T-nr., og det er anført på tegningen, i hvilket målestoksforhold, de er udført.

Litteratur

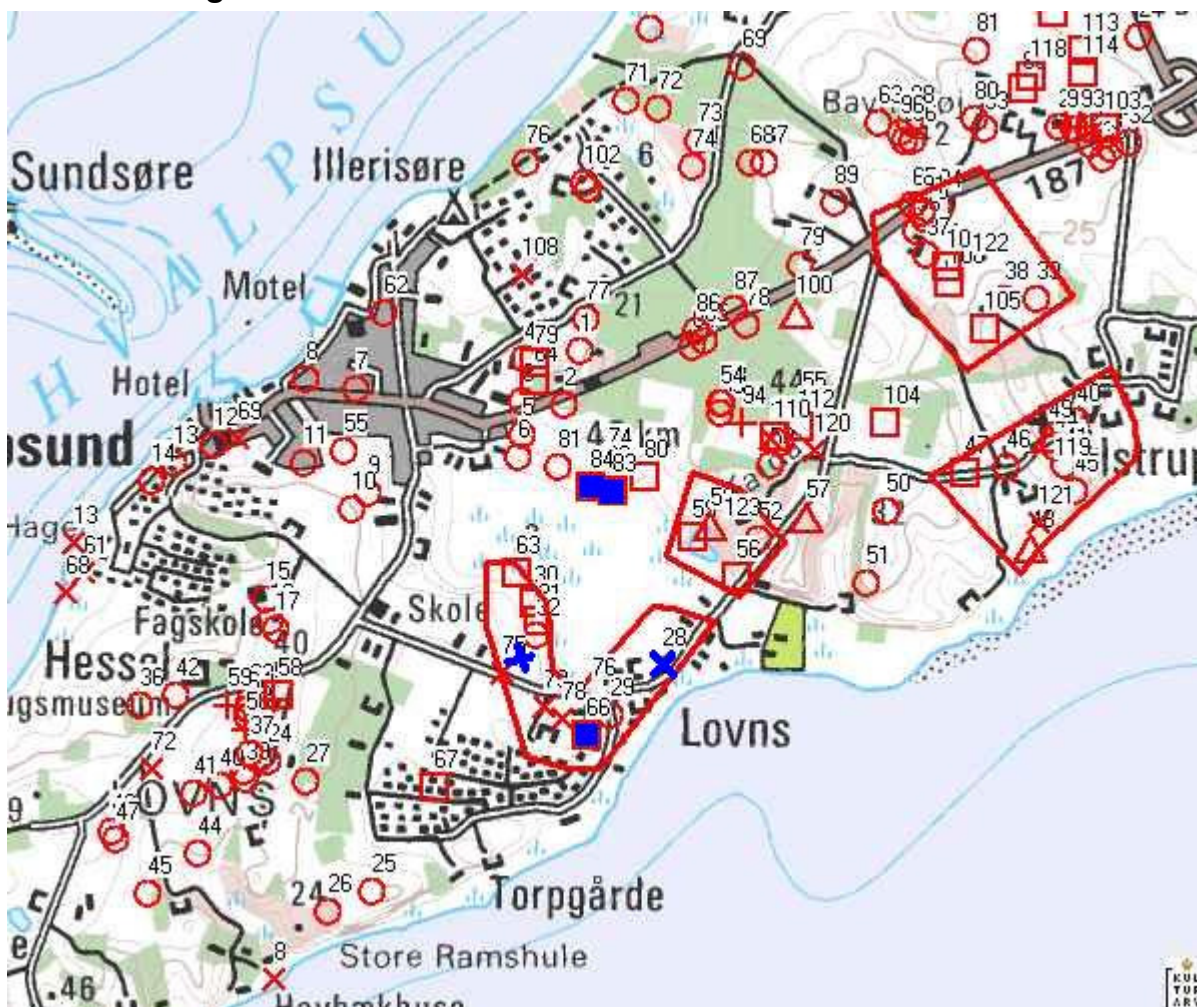
Nedenfor nævnt er foreslået litteratur, hvor det vil være muligt at finde uddybende materiale om de nævnte perioder.

Jensen, Jørgen: Danmarks Oldtid bd. 3 og 4, 2003, 2004. Gyldendal.

Jørgensen, Lise Bender og Palle Eriksen. 1995. Trabjerg – En vestjysk landsby fra vikingetiden. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXXI: 1, Aarhus Universitetsforlag, 1995.

Lund, Jørgen.1998. Limfjordsprojektet. Rapport nr. 8, 1998 pp. 141-188.

Andre fund og fortidsminder

kort vist i 1: 50.000(ikke målfast) med andre kendte fortidsminder i området omkring Lovns sø. Med blå markeret de i teksten nævnte.

Som det fremgår af kortet er der forskellige typer markeringer. En $\square$ markerer bebyggelse, en $\circ$ placerer en gravhøj, et $+$ er en grav og et $\times$ er et løsfund, hvilket vil sige en genstand fundet uden den kan knyttes til en nedgravning. Den store markering som indrammer flere af lokaliteterne er udpeget i forbindelse med den landsdækkende kortlægning af arkæologiske kulturarvsarealer af national betydning. Herved bliver de arealer i Danmark udpeget, som der er stor sandsynlighed for, at der gemmer sig værdifulde fund. Den endegyldige klassifikation af arealet som særlig bevaringsværdigt afventer en samlet vurdering. Ved siden af de forskellige markeringer står et tal, som henfører til sognebeskrivelsen. Sognebeskrivelsen er et omfattende materiale, der befinder sig på Nationalmuseet. Materialet består af både tekster og kort. Sognebeskrivelsen blev grundlagt i 1873, hvor man begyndte de såkaldte "herredsrejser". Resultatet blev en systematisk og

landsdækkende optegnelse af de danske fund og fortidsminder.

Hver lokalitet er forsynet med et nummer, der refererer til et punkt på et tilhørende kort. Antallet af numre pr. sogn varierer meget. Både de sløjfede og de eksisterende fortidsminder er registreret. Derfor kan man finde oplysninger om langt flere gravhøje m.v. end dem, der er bevaret i dag. Alle de fund, der er dukket op i tidens løb, er blevet tilføjet som nye numre i Sognebeskrivelsen. Det er altså et levende og stadig voksende arkiv.

Se evt. www.dkconline.dk og gå ind i *søgning*, herfra videre i *geografisk søgning*. Når man har fundet det område man ønsker at se de registrerede fortidsminder i, trykker man på *vis lokaliteter* i den lille blå værktøjsboks i bunden af skærmen. Herfra kan man gå ind og se, hvad sagen drejer sig om, hvornår den er registret etc.

Fremtidigt arbejde

Der er ved flere lejligheder fundet både bopladsspor og grave i området omkring arealet mellem Lovns sø og Hovedvej 187. Der er foretaget egentlige udgravningskampagner med interessante fund af både en bronzealdergravhøj med meget velbevarede urnegrave og den i denne rapport omtalte handelsplads med tilhørende bebyggelser. Derfor er det museets vurdering, at der forud for byggemodning eller andet jordarbejde, herunder ændringer i golfbanens layout, i områderne omkring Lovns sø bør prøvegraves inden et evt. jordarbejde sættes i værk. Stedets topografiske situation er af en karakter, der erfaringsmæssigt er velegnet til forhistoriske bosættelser, og der var i forvejen kendte fortidsminder i umiddelbar nærhed til det berørte areal. Arkæologiske undersøgelser af disse områder ville sandsynligvis kunne give flere oplysninger om områdets forhistoriske bebyggelse og gravskik, og viden om udviklingen gennem tiden på disse områder.